

Latvijas MAKRO ekonomikas apskats

Nr. 4 • Janvāris 2009

Rudens mēnešos situācija būtiski pasliktinājās, un Latvijas ekonomika dziļāk ielīga recesijā. Bez iekšējām problēmām dēļ ekonomikas pārkaršanas 2006.–2007.gadā, Latvija saņēma papildus triecienu no pasaules finanšu krīzes un recesijas daudzos Latvijai svarīgos eksporta tirgos vai investoru valstīs. Situācija saasinājās novembrī, valstij pārņemot Parex banku, kas liecināja, ka Latvija saviem spēkiem nespēs tikt galā ar strauji pieaugošu budžeta deficītu jau tuvākajos mēnešos. Valdība jau vasarā mazināja tēriņus un pārskatīja prognozes, tomēr tautsaimniecībai vitālu re-

Straujš IKP kritums skaidrojams gan ar pārāk gausu Latvijas ekonomikas restrukturizāciju, gan kredītu krīzes saasināšanos un recesijas sākšanos pasaules attīstītajās valstīs

formu veikšana bija pārāk gausa un novilcināta, lai valsts un uzņēmēji bez starptautiskas palīdzības spētu izķepuroties no gaidāmā šoka. Novembrī tika uzsāktas sarunas ar Starptautisko Valūtas fondu un Eiropas Komisiju

par palīdzības sniegšanu. Palīdzības programma Latvijai sniedz iespēju 3 gadu laikā saņemt 5.3 miljardus LVL, kas nenoliedzami ir laba ziņa – tā mazinās budžeta krīzi, sniegs atbalstu uzņēmējdarbībai un, ne mazāk svarīgi, liks īstenot sen nepieciešamas strukturālas reformas, lai Latvijas ekonomika atgrieztos uz sabalansētas izaugsmes ceļa.

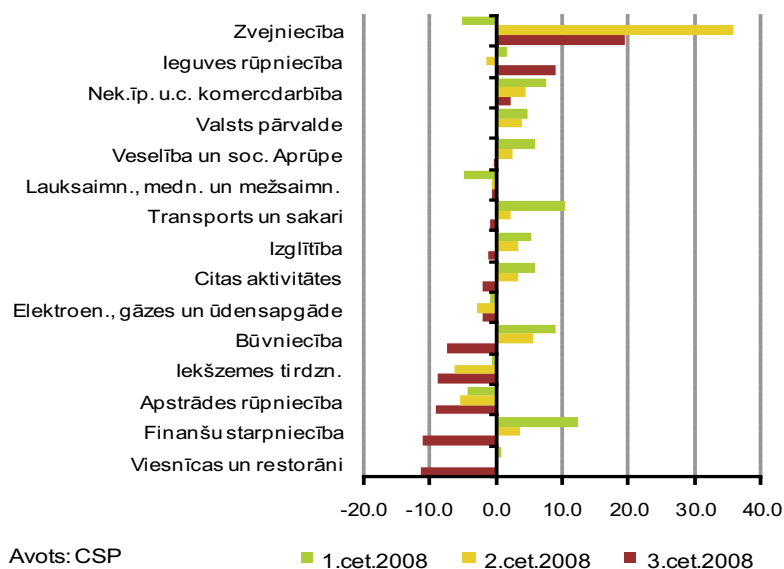
STRUKTURĀLU REFORMU NOVILCINĀŠANA NOVED PIE RECESIJAS

Latvijas ekonomikā ir recesija – sezonāli un pēc darba dienu skaita izlīdzinātais reālais IKP salīdzinājumā ir iepriekšējo ceturksni samazinās jau kopš 2008. gada sākuma. Līdz šim krasākais samazinājums tika reģistrēts 3.ceturksnī, IKP pret iepriekšējo ceturksni samazinoties par 1.2% jeb 4.6% pret 2007.gada 3.ceturksni. Ekonomikas lejupslīdes tendence tika gaidīta, taču krituma straujums ir pārsteidzošs – kopš 2008. gada sākuma kopprodukta gada pieauguma dinamika ir samazinājusies no plus trijiem līdz turpat mīnus pieciem procentiem. Straujais kritums skaidrojams gan ar līdz šim salīdzinoši lēnu Latvijas ekonomikas restrukturizāciju, gan ar kredītu krīzes izraisītu strauju situācijas pasliktināšanos pasaules finanšu tirgos un recesijas

LKA prognoze IKP izaugsmei 2009.–2010.gadam tiek samazināta līdz attiecīgi -6.8% un -2.3%

sākšanos pasaules attīstītajās valstīs. 3.ceturksnī gada izaugsmes tempi ir kļuvuši negatīvi visās lielākajās tautsaimniecības nozarēs, tai skaitā būvniecībā (-7.4%) un finanšu starpniecībā (-10.9%), kur līdz šim izaugsme saglabājās pārsteidzoši strauja. Diemžēl recesija padziļinās arī apstrādes rūpniecībā; tās apjomi samazinājās par 8.9%, kas atpauk vienīgi no Krievijas krīzes sekām 1998.gadā. 3.ceturksnī pieaugums bija vērojams vairs tikai zvejniecībā (19.5%), ieguves rūpniecībā (9.1%), nekustamo īpašumu un citu komercpakalpojumu sektorā (2.3%), kā arī valsts pārvaldē, aizsardzībā un obligātajā sociālajā aizsardzībā (0.4%). Reālā IKP gada pieauguma tempu kritumu 3.ceturksnī mazināja kāpums preču un pakalpojumu eksportā par 1.9% un valsts tēriņos par 0.6%, kamēr mājāsaimniecību patēriņš samazinājās par 10.6%, investīcijas par 10.1% un imports par 9.5%. Diemžēl šīs tendences turpināsies arī 2009.gadā, un tikai 2010.gada vidū varam cerēt uz stabilizāciju vai labākajā gadījumā nelielu aktivitātes pieaugumu gada pēdējos ceturksņos. Latvijas Komercbanku asociācijas (turpmāk LKA) prognoze Latvijas IKP izaugsmei 2008.–2009.gadā tiek samazināta līdz attiecīgi -2.2% un -6.8%, bet 2010.gadā līdz -2.3%. Jāpiebilst, ka pastāv vēl lielāka IKP krituma risks, ja recesija vai stagnācija pasaules attīstītajās valstīs kļūst izteikti dziļa un iestiepjas 2010.gadā. Lai mazinātu

IKP reālais gada pieaugums dalījumā pa NACE sektoriem, %

Avots: CSP

■ 1.cet.2008 ■ 2.cet.2008 ■ 3.cet.2008

krīzes negatīvās sekas un padarītu straujāku atgūšanos pēc tās, Latvijas ekonomikā ir nepieciešamas dziļas strukturālas pārmaiņas, vērstas uz produktivitātes paaugstināšanu.

Tieši lēnā restrukturizācija 2007.gadā un 2008.gada sākumā ir pamatā tam, ka pēdējo mēnešu laikā Latvijas ekonomiskā situācija ir ļoti strauji pasliktinājusies. Piemēram, ilgstoša nodarbināto skaita saglabāšana, neskatoties uz būtisku izlaides apjomu kritumu, izveidojusi situāciju līdzīgu spundes izsišanai no alus mucas, – mazinoties darbaspēka produktivitātei un tādējādi uzņēmumu peļņai, bezdarba spiediens ir krājis un, vairs nespējot uzturēt tik augstu izmaksu līmeni, rudens periodā uzņēmumi sākuši aktīvi mazināt nodarbināto skaitu. Savlaicīga darbinieku skaita nesamazināšana ir radījusi situāciju, kad īsā laika posmā relatīvi daudzi zaudē darbu un tik lielu skaitu darbinieku citi uzņēmumi vairs nespēj absorbēt. Rezultātā darba meklētāju īpatsvars 2008.gadā ir pieaudzis no 6.2% gada sākumā līdz turpat 8% gada beigās, un šī gada sākumā sasniegs divciparu skaitli. Lai gan oficiālie dati vēl arvien liecina par bruto reālās darba samaksas gada pieaugumu 2008.gada 3.ceturksnī par 3.9%, bez legalizācijas efekta jau kopš pērnās vasaras sākuma reālais algas pieaugums visticamāk ir negatīvs.

Patēriņa un nodarbinātības strauja samazināšanās ir atsaukusies budžeta ieņēmumos, īpaši novembrī. Novembrī ieņēmumi valsts konsolidētajā kopbudžetā bija par 16.9% zemāki nekā gadu iepriekš, lielākajam kritumam esot tieši saistītam ar patēriņa kritumu, – PVN ieņēmumi bija par 24.3% zemāki nekā 2007.gada attiecīgajā mēnesī. Situācija turpināja pasliktināties arī decembrī, un konsolidētā kopbudžeta deficīts 2008.gadā visticamāk būs ļoti tuvu 3% no IKP.

Līdz 2008.gada beigām nekustamo īpašumu cenas no to augstākā līmeņa 2007.gada maijā ir samazinājušās aptuveni uz pusi, vienlaikus būtiski samazinoties tirgus aktivitātei. Recesijas laikā pieaugot kreditriskam un procentu likmēm, samazinājies pieprasījums pēc kredītiem, kā rezultātā kredītēšanas gada pieauguma temps novembrī samazinājies līdz 14.6% (mēneša pieauguma temps -0.1%). Patērētāju un uzņēmēju optimisms ir turpinājies mazināties, un atsevišķās jomās no iepriekš pārspilēta optimisma jau ir ieslīdējis pārspilētā pesimismā.

No pozitīvās puses, vājais iekšzemes pieprasījums ir mazinājies ekonomikas nesabalansētību. Decembrī gada in-

	Konsolidētais kopbudžets, gada pieaugums %				Kumulatīvais		
	2005	2006	2007	Nov 2008	Dec 2008	11M 2008	12M 2008
Neto ieņēmumi	26,7	25,7	33,5	-16,9	...	10,3	...
Nodokļu ieņēmumi	26,3	30,3	34,4	-2,6	-6,3	13,9	11,9
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	16,9	29,1	35,1	3,0	-0,5	17,0	15,2
Soc.apdroš. iemaksas	17,1	28,1	37,7	8,3	6,4	22,7	21,1
Uzņēmumu ienāk. nodoklis	41,3	40,5	57,5	14,1	17,2	26,6	25,9
PVN	39,1	37,4	29,3	-24,5	-39,0	-3,9	-7,1
Akcīzes nodoklis	31,2	16,6	22,3	-0,3	10,3	21,7	20,7
Muitas nodoklis	12,2	7,6	34,4	-25,7	-6,7	-5,1	-5,2
Nenodokļu ieņēmumi	19,3	13,1	21,7	-22,3	9,1	8,6	8,6
Neto izdevumi	25,7	24,4	28,0	14,9	...	23,1	...
Kārtējie izdevumi	21,9	23,3	27,5	18,4	...	27,2	...
Kapitālie izdevumi	53,8	39,3	40,6	-8,6	...	6,7	...
Bilance, % no IKP	-0,4	-0,2	0,1	...	...	-1,9	...

Avots: Valsts Kase, VID, LKA aprēķini

flācija samazinājusies līdz 10.5% (mēneša inflācija -0.5%). Ja līdz šim inflācijas kritums lielā mērā bijis dēļ energoresursu cenu krituma pasaulē, tad jau tuvākajos mēnešos mēs redzēsim, ka inflācijas samazinājumā dominēs iekšzemes cenu kritums dēļ iekšzemes pieprasījuma turpmākas samazināšanās. LKA sagaida 2009.gada vidējās inflācijas tempu samazināšanos līdz 5.2%, bet ļoti iespējams arī straujāks kritums un ievērojams ilgstošas deflācijas risks gada otrajā pusē, ja recesija Latvijā un pasaulē būs dziļāka un ilgstošāka nekā pašlaik prognozēts. Arī gada sākumā ieviestais PVN bāzes likmes kāpums no 18% uz 21% tikai nedaudz un īslaicīgi palielinās cenu kāpumu, jo vājais pieprasījums uzņēmējiem neļaus pilnībā pārlīkt cenu kāpuma slogu uz patērētāju pleciem. Tekošā konta deficīts 3.ceturksnī samazinājies līdz 12.9% (pērn 25.8%), pateicoties importa samazinājumam (-3.1%) un vēl arvien samērā spēcīgam eksporta kāpumam (14.2%). Lai gan eksporta apjomi 2009.gadā visticamāk samazināsies, importa kritums būs krietni dziļāks, kā rezultātā maksājumu bilance turpinās strauji uzlaboties, tekošā konta deficītam gadā sasniedzot aptuveni 8% no IKP.

LATVIJA BIJA SPIESTA LŪGT STARPTAUTISKO FINANSIĀLO PALĪDZĪBU

Pēc Lehman Brothers sabrukuma 2008.gada septembrī nenoteiktība pasaules finanšu tirgos strauji pieauga, kā rezultātā būtiski mazinājās un sadārdzinājās piekļuve finanšu resursiem. Latviju tas ietekmēja īpaši krasi dēļ vēl arvien ļoti lielas atkarības no ārējā

LKA uzskata, ka Parex bankas ātra pārņemšana bija pamatota un svarīga, lai nodrošinātu visas finanšu sistēmas stabilitāti

finansējuma. Līdz šim tomēr bija par maz darīts, lai padarītu efektīvāku valsts pārvaldi, lai uzņēmējiem dotu labākus mehānismus, kā stāties pretim globālajai recesijai. Latvija pārāk ilgi bija tiksmīnājusies par straujo

izaugsmi, pārāk ilgstoši vilcinājusi tautsaimniecībai vitālu reformu ieviešanu. Pēc Parex pārņemšanas kļuva skaidrs, ka valsts saviem spēkiem nespēs tikt galā ar sagaidāmajām nepatīkšanām un būs jālūdz starptautiskā palīdzība. Parex bankai esot sistēmiski svarīgi, tās

ātra pārņemšana bija pamatota un svarīga, lai nodrošinātu visas finanšu sistēmas stabilitāti un mazinātu negatīvos efektus uz reālo ekonomiku.

DOMĀJOT PAR TAUPĪBU, NEDRĪKST AIZMIRST PAR ATTĪSTĪBU

Vien dažās dienās Latvija izdarīja līdz šim praktiski neiedomājamo – tika pamatīgi revidēta valsts fiskālā politika, balstot to uz daudz objektīvāku ekonomikas attīstības scenāriju. Dramatiski rūkošie budžeta ieņēmumi tiks kompensēti ar patēriņa nodokļu palielināšanu un jau sen gaidīto valsts pārvaldes izdevumu apcirpšanu. Tomēr arī šie pasākumi neatrisina problēmu pilnībā. Latvijai 5.3 miljardus LVL aizdevumu uz 3 gadiem piešķirs gan Starptautiskais valūtas fonds, gan Eiropas Savienība, gan Ziemeļvalstis, gan citas valstis un institūcijas. Aizņēmums ir jāvērtē kā kredītlīnija, un tas vēl nenozīmē, ka visu šo summu valsts arī izmantos. Kam nauda tiek paredzēta? Vispirms tas ir pamatīgais valsts budžeta deficīts, kā arī valsts parāda refinansēšana. Otra sadaļa ir saistīta ar valsts ieguldījumiem Parex bankā, ar iespējamu nepieciešamību valstij garantēt arī citu komercbanku sindicēto kredītu refinansēšanu. Taču ļoti būtiska plāna sadaļa, par ko līdz šim ir daudz mazāk runāts

no valdības un aizdevēju puses, ir tā, kas ir saistīta ar ekonomikas restrukturizāciju un aktivizēšanu. Tieši par šiem pasākumiem ir vislielākā interese uzņēmējiem un komercbankām, jo tiem būtu gan jārada lielāki budžeta ieņēmumi, gan jārestrukturizē ekonomika, lai tā kļūtu konkurētspējīgāka un aizņemtos līdzekļus varētu atmaksāt. Ja tiks steidzami ieviesti jau tik sen apspriestie ekonomikas veicināšanas pasākumi, Latvijai joprojām ir iespēja pārvarēt ekonomikas kritumu aptuveni 2 gadus, nevis ar nokārtu galvu jānoraugās daudzu prognozētajā 3-4 gadu lejupslidē.

Jāpieņem šī palīdzības programma kā skaudrs Latvijai neglaimojošs fakts, taču jāapzinās arī tas, ka izmantojot šos līdzekļus, lai uzlabotu valsts pārvaldi un veicinātu uzņēmējdarbību, varēsim būtiski stiprināt valsts konkurētspēju. Tieši tāpēc valstij ir atklāti jākomunicē ar sabiedrību un uzņēmējiem, lai mazinātu baumas un neuzticību, un sadarbotos kopēju mērķu sasniegšanai.

ŠOKA TERAPIJA BEZ UZŅĒMĒJDARBĪBU STIMULĒJOŠIEM PASĀKUMIEM NEDOS EFEKTU

Tātad kā mainīsies uzņēmējdarbības vide? Visuzskatāmākās ir nodokļu sloga izmaiņas. Proti, tiek palielināti nodokļi patēriņam un samazināti ienākumiem – lai gan tas ir solis pareizajā virzienā, izmaiņas

ne bankas nespēs uzņemties visu risku, lai nodrošinātu nepieciešamo finansējumu gan ES struktūrfondu apguvē, gan ekonomikas aktivizēšanā. Lai gan jau ilgstoši uzņēmēji ir runājuši ar valdību par dažādu atbal-

LKA mudina valdību nekavējoties ieviest reāli strādājošus atbalsta mehānismus ekonomikas restrukturizācijai ar mērķi kāpināt produktivitāti un eksportspēju

nav sabalansētas un iedzīvotāju ienākumu nodokļa likmes samazināšana ir pārāk maza. Turklāt šādas izmaiņas būtu bijušas lietderīgas jau gadus divus trīs atpakaļ. Gan LKA, gan citas uzņēmēju asociācijas jau 2006.gadā prasīja pamatīgi izsvērtu un atklātu nodokļu sistēmas izvērtēšanu, iepriekš tas vienmēr tika noraidīts vai arī šaurā lokā slepeni diskutēts. Mūsuprāt, bez visaptverošas nodokļu sistēmas vērtēšanas netiks panākta vajadzīgā ekonomikas pārstrukturizācija.

Publiski ir minēts, ka ekonomikas atbalstam ir nepieciešams vairāk nekā miljards latu, gan ES struktūrfondu apguves līdzfinansēšanai, gan aizdevumiem uzņēmējiem pie scenārija, ja komercbankas to nedarītu. Protams, komercbankas joprojām turpina kreditēt tautsaimniecību, tomēr bankām ir arvien grūtāk kreditēt uzņēmējus, jo būtiski pasliktinās ekonomiskā situācija gan Latvijā, gan vairumā valstu, uz kurām tiek eksportētas preces vai pakalpojumi. Latvija joprojām atpaliek no citām ES valstīm savu uzņēmēju atbalstā, kas jo īpaši izpaužas krīzes situācijās. Situācijā, kad izpaliek efektīvi valsts atbalsta mehānismi, ne uzņēmēji,

sta pasākumu ieviešanu, joprojām vien neliela daļa no tiem ir tikuši īstenoti. Ir nepieciešamas gan izmaiņas attiecībā uz riska kapitāla piesaisti, gan eksporta garantijas, gan saprātīgāka nodokļu iekasēšanas politika (piem., nepieprasīt PVN iemaksas pirms saņemts maksājums par nosūtītajām precēm vai sniegtajiem pakalpojumiem – līdz šim uzņēmēji ir bijuši spiesti šādi kreditēt valsts budžetu, kas pie pašlaik augstām kredītēšanas izmaksām apdraud uzņēmumu eksistenci), gan mazāka birokrātija, gan plašākas valsts investīciju programmas privātās un publiskās partnerības ietvaros. Gan uzņēmēju, gan visas sabiedrības interesēs ir pēc iespējas vieglāks un efektīvāks valsts aparāts, kuru nodrošinātu valsts funkciju audits, struktūru apvienošana un funkciju deleģēšana privātajam sektoram.

Ekonomikas ministrija ir gatava valdībā iesniegt turpat 70 ekonomiku stimulējošus pasākumus, tiesa gan, daudzus mantojot no iepriekšējiem gadiem, tos laicīgi vai pilnībā neieviešot jau agrāk. Lai tas viss nepaliktu uz papīra, bet maksimāli ātri tiktu ieviests jau tuvākajā laikā, atbildīgajām valsts institūcijām ir jāapvieno savi

spēki ar uzņēmējiem, un tad šie pasākumi dotu atdevi jau 2009.gada pirmajā pusgadā. LKA aktīvi komunicē ar Ekonomikas ministriju un citām atbildīgajām insti-

tūcijām, lai pēc iespējas ātrāk rastu risinājumu uzņēmēju atbalstam gan no komercbanku, gan valsts puses.

KO DARĪT?

LKA uzskata par nepieciešamu un aicina nekavējoties īstenot sekojošo:

- ✂ Pamatojoties uz uzņēmēju viedokli valdībai izstrādāt un ar Eiropas Komisiju saskaņot detalizētu reāli strādājošu programmu uzņēmējdarbības atbalstam un uzņēmējdarbības vides uzlabošanai (piem., mazinot finansējuma pieejamības jeb likviditātes problēmas).
- ✂ Īstenot vispusēju atbalstu eksportam, piem., nekavējoties ieviest reāli darbotiespējīgus eksporta atbalsta mehānismus, un visas likumdošanas iniciatīvas izvērtēt attiecībā pret to ietekmi uz eksporta veicināšanu.
- ✂ Steidzamības kārtībā īstenot bieži pieminēto Ekonomikas ministrijas izstrādāto Ekonomikas stabilizācijas programmu, kas paredzēta dažādu birokrātisko šķēršļu likvidēšanai un ekonomikas aktivizēšanai.
- ✂ Turpināt efektīvizēt valsts pārvaldi un mazināt iepriekšējos gados uzpūstos izdevumus:
  - o Starptautiski atzītai institūcijai veikt valsts funkciju auditu ar mērķi likvidēt dublējošās funkcijas, apvienojot institūcijas, daļu funkciju deleģēt privātajam sektoram.
  - o Veikt visaptverošu valsts sektora algu sistēmas izvērtēšanu, tā salīdzināšanu ar privāto sektoru. Algu samazināšana jāapvieno ar nodarbināto skaita samazināšanu valsts iestādēs, lai efektīvizētu to darbību.
- ✂ Valdībai veidot objektīvu, pārdomātu un tālredzīgu komunikāciju ar sabiedrību attiecībā uz krīzes pārvarēšanu. Kā zināms no citu valstu pieredzes – bez sociāla kontrakta jeb kopējas izpratnes par to, kā pārvarēt krīzi, tās pārvarēšana ir ilgāka un sāpīgāka.

LKA PROGNOZES

	2007	2008(p)	2009(p)	2010(p)
IKP, %	10,3	-2,2	-6,8	-2,3
Inflācija (PCI), %	10,1	15,4*	5,2	2,1
Saskaņotais bezdarba līmenis, %	6,0	7,3	11,2	11,8
Neto algas reālais pieaugums, %	21,9	4,7	-7,4	-1,0
Tekošā konta deficīts, % no IKP	-22,9	-14,1	-8,0	-6,3
Fiskālā bilance, % no IKP	0,1	-2,8	-5,4	-3,7

* - fakts.

LATVIJAS KOMERCBANKU ASOCIĀCIJA

Pērses iela 9/11, Rīga, Latvija
Tālr. +371 6 7284528
Fakss +371 6 7828170
E-pasts: asoc@bankasoc.lv
www.bankasoc.lv

Apskatu sagatavojusi
Ekonomikas un monetāro jautājumu komiteja